

- Smith, Michael K. (1982): Metaphor and mind. Metaphors we live by. By George Lakoff and Mark Johnson. In: *American Speech* 57:128-134.
- Stjernfelt, Frederik (1992): Kategoriens kategori. Kategoriseringen som grundlagsproblem i sprogvidenskab og kognitionsforskning: George Lakoff og René Thom. In: Finneman & Stjernfelt (red.): 106-126.
- Strang, B. M. H. (1982): Metaphors we live by. By George Lakoff and Mark Johnson. In: *Modern Language Review* 77:134-136.
- Stålhammar, Mall (1997): *Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk*. Stockholm: Calssons.
- Søndagsavisen: Uge 46. Efter internetadressen <http://sondagsavisen.dk>.
- The Salt Lake Tribune: Nov. 11, 1998. Efter internetadressen http://www.sltrib.com/1998/nov/11/1998/nation_w/61134.htm.
- Thorne, J. P. (1983): George Lakoff and Mark Johnson, Metaphors we live by. In: *Journal of linguistics* 19:245-248.
- Violi, Patrizia (1982): George Lakoff and Mark Johnson: Metaphors we live by. In: *Journal of pragmatics* 6:189-195.
- Wagner, Roy (1982): Metaphors we live by. George Lakoff and Mark Johnson. In: *American Anthropologist* 84:953-954.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2001

EN MORFOLOGISK VARIANT AF EFA(X)-TEORIEN

Af Hans Götzsche og Susanne Annikki Kristensen (Aalborg Universitet)

Introduktion

Ovenstående indforståede overskrift henviser til den i Götzsche (1994) fremlagte og senere bearbejdede teori om sprogs enten lineære (topologiske) eller formmæssige (morfologiske) strukturering af syntaksen: *Epi-Formal Analysis in Syntax* (EFA(X)).

Teorien blev udviklet på baggrund af Diderichsens grammatik og er inspireret af Hjelmlevs glossematik, og den bygger på det oprindelige Chomskyske diktum at det kan lade sig gøre at behandle syntaktiske konstruktioner uafhængigt af den leksikalske semantik. Samtidig er den et forsøg på at opløse den teoretiske modsætning inden for lingvistikken mellem traditionerne "generativisme" og "funktionalisme". I EFA(X)-systemet er de grundlæggende konstituent-kategorier eksternalistisk defineret, mens processerne der behandler enhederne er internalistisk defineret, og målet er udarbejdelse af formalismer, sætnings-kalkuler, for bestemte sprog. Dette opnås ved brug af den af Hans Götzsche konstruerede 'forekomstlogik' til konstruktion af et kombinatorisk system, og dette anvendes til udarbejdelse af universelle og partikulære (sprogspecifikke) syntaktiske kalkuler i hvilke konstituenternes absolutte og relative (af hinandens forekomst afhængige) forekomst kan beregnes. Kalkulerne er eksternalistisk baseret ved et kriterium om at mindst ét symbol er eksternt defineret og dermed ikke-arbitrært, og dette er grunden til betegnelsen "epi-formal". En kalkule for dansk sætningsbygning vil (afhængigt af valg af notationssystem) kunne se således ud:

$$\Sigma \Omega c c \pi c \Omega s_{\pi s} \setminus \{x\} \Omega v_{\pi v} \Omega s s \pi \{s\} / \{o[m]\} \Omega a_{\pi p a} / q a / n z \Omega v v \pi \{v\} / i v / v a / \{r a\} \Omega o o \pi \{p\} / o / \{v a\} > \{o\} / p / \{s\} / c^{\wedge} c p \Omega a a \pi r a / p a$$

og den vil kunne behandles datalingvistisk og anvendes i eksperimentel lingvistik.

Som anført blev syntaksteorien præsenteret i 1994, men der er både tidligere og efterfølgende blevet præsenteret delresultater og afledte resultater i forbindelse med såvel teori-bearbejdelse som med analyser (jf. litteraturlisten). Teorien er gennem årene blevet udviklet og

justeret, og den har nu nået et begrebsligt og notationsmæssigt modningsstadium hvor den kan anvendes til beskrivelse af forskellige typer af sprog. Hvor den oprindeligt blev udviklet til beskrivelse af de topologiske sprog dansk og svensk, er vi således i øjeblikket igang med udarbejdelse af kalkuler for de morfologiske sprog finsk og tyrkisk, og relevansen af at beskæftige sig med de pågældende sprog i en dansksproglig sammenhæng er at en kontrastiv undersøgelse af morfologiske sprogs syntaks kan bidrage både til udviklingen af de overordnede teoretiske, syntaktiske modeller og til teorier og metoder vedrørende beskrivelsen af dansk sprog.

Finsk og tyrkisk

Som anført arbejder vi med at udvikle sætningskalkuler for morfologiske sprog, nærmere bestemt for finsk og tyrkisk der i højere grad anvender morfologi end topologi til betegnelse af sætningens konstituent, og dette medfører muligheden for en friere ledfølge end i topologiske sprog som fx dansk og svensk. Den relativt frie ledfølge gør det imidlertid vanskeligt at lave en sætningskalkule – dvs. et beregningssystem for leds forekomst og deres placering i et morfologisk sprogs sætninger – idet der let vil komme til at optræde for mange ledvariabler i kalkulen, så kalkulen mister sin forklaringsværdi. Derfor har vi fundet det nødvendigt at søge efter en basisledfølge, der kan bruges som udgangspunkt ved etableringen af en sætningskalkule for et givent morfologisk sprog. Der synes imidlertid at være to muligheder for udvælgelse af et sprogs basisledfølge idet man kan anvende:

- (a) et markerethedsprincip
- (b) en frekvensundersøgelse

Den første mulighed ses ofte anvendt i forbindelse med funktionelle sprogbeskrivelser hvor der arbejdes med forskellen mellem en markeret og en umarkeret ledfølge – hvad vi her kalder et markerethedsprincip. Eser Erguvanli (1984), der arbejder med tyrkisk ledfølge, definerer forskellen mellem den umarkerede og den markerede ledfølge således:

In order to understand exactly what the function of word order in Turkish is, we first give a description of the basic sentence types in the "unmarked" order (sentences that conform to the basic word-order are pragmatically neutral, "unmarked") and then look at the "marked" orders, where variation has taken place. (Erguvanli 1984:5-6)

Definitionen slår fast, at et sprogs basisledfølge korresponderer med den umarkerede sætnings ledfølge, mens den markerede sætnings ledfølge defineres som den umarkerede sætnings modsætning ved at have en varierende ledfølge. Problemet er her at vi faktisk ikke er blevet ret meget klogere med hensyn til hvad der er markeret og hvad der er umarkeret – vi ved bare, at de er hinandens modsætninger. Erguvanli går videre ved at fastsætte den tyrkiske ledfølge til at være SOV – dvs. at SOV er den umarkerede ledfølge i tyrkisk. Der opstår imidlertid et problem i Erguvanlis senere behandling af tyrkiske sætninger, hvoraf sætning (1) og (2) er et par eksempler (Erguvanli 1984:29):

- (1) bu sürpriz Ali-yi ev-de bekli-yor-du
 s----- o a v
 denne overraskelse Ali-(akk) hus-(lok) vente på-(prog-præt.)
 'denne overraskelse ventede på Ali i huset'

- (2) Ali-yi ev-de bu sürpriz bekli-yor-du
 o a s----- v
 Ali-(akk) hus-(lok) denne overraskelse vente på-(prog.-præt.)
 'denne overraskelse ventede på Ali i huset'

Sætning (1) har ledfølgen SOAV, men denne sætning skal angiveligt være markeret, mens sætning (2) med ledfølgen OASV er umarkeret, hvilket jo strider direkte imod markerethedsprincippet i tyrkisk hvor den umarkerede ledfølge var SOV. Dertil kommer, at Erguvanli også lader prosodiske træk være kendetegnende for markeretheden – i dette tilfælde et intonationsbrud efter subjektet i sætning (1) (jf. Erguvanli (1984:29), men det et kendetegn der ikke er blevet involveret i definitionen. Derudover kan der i sprog som både finsk og tyrkisk forekomme et-ledssætninger som den tyrkiske sætning (Johanson og Csató 1998:223):

- (3) Yazar-im
 forfatter-(1.pers. sing.)
 'jeg er forfatter'

Det er svært at afgøre, om der i et-ledssætninger er tale om en markeret eller en umarkeret sætning, idet et-ledssætninger ikke består af et selvstændigt subjekt og verbal, men konstellationen

mellem subjektet og verbalet forekommer alene gennem personendelsen, i dette eksempel repræsenteret ved *-im*, der ikke kan opsplittes i delelementer, der repræsenterer henholdsvis subjektet og verbalet. Denne sætningstype vil derfor ikke kunne behandles i henhold til princippet, der kun opererer med ledtyperne subjekt, objekt og verbal som selvstændige størrelser.

Det synes derfor at være tydeligt at markerethedsprincippet er uheldigt at anvende ved udvælgelsen af basisledfølgen for et givent morfologisk sprog, både pga. princippet grundlæggende tautologi og definitoriske uklarhed, og pga. at for mange sætningstyper vil komme til at bryde med markerethedsprincippet eller simpelthen falde udenfor princippet ramme.

Den anden mulighed for at udvalge et sprogs basisledfølge er at anvende frekvensoptællinger for de hyppigst anvendte ledfølger i et givent sprog. Hvis man bruger en sådan optælling, er det muligt at afgøre hvilken ledtype der hyppigst optræder fx sætningsinitialt eller sætningsfinalt, og afhængigt af frekvensoptællingens karakter også hvilken sekvens af led der hyppigst anvendes i det pågældende sprog. Demæst må forskellige sætningseksempler inddrages for at udvide basisledfølgen så den også kan dække det givne sprogs muligheder for ledfølgevariation. En fordel ved at arbejde med hyppighed er at der er stor sandsynlighed for at ramme en basisledfølge der bredt dækker det givne sprog, ligesom det ved arbejdet med frekvens ikke er nødvendigt at opfinde (mere eller mindre veldefinerede) begreber som kriterier for udvælgelsen af basisledfølgen når det er hyppigheden alene der udgør udvælgelseskriteriet. Derfor arbejder vi i videst mulig udstrækning med frekvensoptællinger som udgangspunktet når vi skal etablere en morfologisk sætningskalkule fordi det dermed skulle være muligt at formulere en adækvat kalkule for de givne morfologiske sprog.

Syntaktiske kalkuler

Når man arbejder med morfologiske sprog, er det endvidere nødvendigt at undersøge hvilke informationer der bør indgå i kalkulerne, og hvilke der kan udelades uden at kalkulen af den grund bliver inadækvat. Morfologiske sprog anvender som nævnt morfologien, dvs. bøjninger, til at betegne et ledes funktion i sætningen, og derfor må man undersøge hvilke af de forskellige bøjningsendelser der er nødvendige at registrere i kalkulen. Det handler med andre ord om bøjningers syntaktiske og semantiske signifikation. Man kan tale om tre former for signifikation:

- (a) syntaktisk
- (b) paradigmatiske-semantisk
- (c) leksikalsk-semantisk signifikation.

Hvis man tager udgangspunkt i den traditionelle grammatiks opdeling af et morfem i en rod og et antal bøjningsendelser, så kan man sige at roden har leksikalsk-semantisk signifikation ved sin reference til en (mental eller materiel) størrelse mens bøjningsendelserne udtrykker både paradigmatiske-semantisk og syntaktisk signifikation. Den kaldes paradigmatiske fordi en given bøjningsendelse ved at blive lagt til de leksikalske rødder eller stammer sammen med disse danner et morfematiske paradigme og dermed står i modsætning til andre bøjningsendelsers paradigmer. Paradigmets semantik er hvad der i traditionel grammatik angives som bøjningsendelsens betydning. Syntaktisk signifikation betyder at bøjningsendelsen udtrykker størrelsens syntaktiske funktion (kategori) i sætningen. Et eksempel kunne være tempusbøjningen i dansk der kun bruges i forbindelse med det finite verbal, og bøjningsendelsen for præsens, der udtrykker dels sin 'nutids'-betydning, dels at den sammen med stammen kan bruges som sætningsverbal.

Vi arbejder dog ikke ud fra at et morfem skal opdeles i en rod, stamme og et antal bøjningsendelser. Ifølge den her anvendte teori bliver morfemet betragtet som et samlet hele, dvs. det er hele morfemet der udtrykker den givne form for signifikation i sætningen. Dette hænger sammen med en grundlæggende antagelse om at vores mentale leksikon består af mere eller mindre færdige begreber – dvs. hele sproglige udtryk der er koblet sammen med et sprogligt indhold i form af et mentalt billede – og ikke som i den Chomskyanske variant (1995) af leksikalske og funktionelle elementer der skal sammenkobles til et hele vha. forskellige generelle transformationer.

Af de tre former for signifikation er det kun den syntaktiske signifikation som har relevans i forbindelse med etableringen af en sætningskalkule fordi en sætningskalkule skal beskrive syntaktiske og ikke semantiske forhold.

I finsk og tyrkisk kan der forekomme fem forskellige typer af bøjningsendelser:

- (a) tempus
- (b) modus
- (c) numerus
- (d) person
- (e) kasus

Hvis man undersøger bøjningsinformationerne, så kommer det bl.a. frem at et tempus- og/eller modusbøjet verbum udtrykker både paradigmatiske og leksikalsk signifikation. Den paradigmatiske består i at fx præsens og indikativ adskiller sig fra fx præteritum og imperativ – med den

semantiske information om henholdsvis 'nutid' og 'datid' der følger med – og herved er et verbum i fx præsens grupperet sammen med alle andre verber i præsens i det mentale leksikon, og dette paradigme adskiller sig fra fx præteritumspadigmet. Det tempusbøjede verbum udtrykker også leksikalsk-semantisk signifikation fordi morfemet refererer til en handling eller en begivenhed i det diskursive univers. Derimod er tempus- og modusbøjningerne ikke de eneste elementer der peger på at der er tale om finitte verber idet man i både finsk og tyrkisk anvender personbøjninger der er syntaktisk betegnende ved finitte verber, og begrundelsen for ikke at medtage de finitte verbers markeringer af tempus og modus i kalkulerne er da også snarere et spørgsmål om ikke at medtage alle tænkelige informationer, men blot de mest nødvendige, for at kalkulen stadig kan kaldes en adækvat beskrivelse af det pågældende sprogs syntaks, og når personbøjningen er syntaktisk betegnende for det finitte verbal, så er det rigeligt kun at registrere denne bøjningsinformation i kalkulen.

Numerusbøjede elementer er ligeledes både paradigmatiske og leksikalske betegnende idet paradigmerne singularis og pluralis optræder som modsætninger, ligesom fx et numerusbøjet substantiv i singularis refererer til en mental eller materiel genstand. Derimod har numerusbøjede elementer ikke syntaktisk signifikation eftersom bøjningen ikke tilfører informationer til et givent sætningselement der gør det muligt at udpege elementet som sætningskonstituent. Et substantiv vil derfor ikke kunne udpeges som fx subjekt eller objekt alene pga. dets singularis- eller pluralisbøjning.

Derimod er kasussystemet i morfologiske sprog en vigtig del af den syntaktiske signifikation. Hvor topologiske sprog anvender ledfølge til at markere sætningens konstituentstørrelser, vil morfologiske sprog ofte anvende kasus til at udtrykke samme informationer. I finsk er der femten kasus (jf. Karlsson 1995), mens der i tyrkisk er seks (jf. Lewis 1967 (1986)), og der kan være forskel på, hvorledes disse kasus kommer til at udtrykke syntaktisk signifikation. Et kasus som akkusativ/objektiv vil i både finsk og tyrkisk kunne tilføjes substantiver hvorved sætningens objekt betegnes (i tyrkisk det definite objekt), ligesom et kasus som nominativ i tyrkisk kan anvendes ved både subjektet og det indefinitte objekt (Lewis 1967 (1986):35). Et kasus som genitiv informerer derimod ikke om et substantivs status som enten subjekt eller objekt i sætningen. Genitiv er dog syntaktisk betegnende i de tilfælde hvor det i kombination med postpositioner danner fx en adverbialfrase (jf. Karlsson 1995:218), og i et sådant tilfælde må genitiv registreres i kalkulen sammen med en post- eller præposition. De resterende kasus i de to sprog udtrykker alle både semantisk og syntaktisk signifikation fordi brugen af de forskellige kasus i syntaktisk henseende ofte medfører at et substantiv får status som et adverbial.

Et eksempel herpå er ved tilføjelsen af det finske lokalkasus adessiv i sætningen (Karlsson 1995:124):

- (4) Kupi-t o-vat pöydä-llä
kop- (pluralis) er- (3.person pluralis) bord- (adessiv)
'kopperne/kopper er på bordet'

Adessivens tilføjelse til det substantiviske element kommer, som det ses, til at markere sætningens adverbial. Derfor skal de forskellige kasus angives i sætningskalkulerne hvor brugen markerer syntaktiske signifikation mens kasusmarkeringen kan udelades hvor brugen alene har semantisk signifikation.

Konklusion

Sammenfattende kan det siges at det i arbejdet med morfologiske sprog er nødvendigt dels at finde en basisledfølge for det specifikke morfologiske sprog på baggrund af hvilken det er muligt at etablere en sætningskalkule. En sådan basisledfølge findes mest hensigtsmæssigt gennem en frekvensundersøgelse. Derudover må man finde ud af hvilke bøjningsinformationer der er relevante og nødvendige at registrere i kalkulen for at kalkulen kan være en adækvat beskrivelse af det pågældende sprog. De relevante bøjningsinformationer er dem der er syntaktisk betegnende. I en dansk kontekst er spørgsmålet efterfølgende om der i dansk syntaks findes bøjningsinformationer som det er nødvendigt at registrere i en kalkule. Som det ser ud i øjeblikket, er dette ikke tilfældet.

Litteratur

- Chomsky, N. 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge Mass: The MIT Press.
Erguvanli, Eser Emine 1984: *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
Götzsche, H. 1991: "Non-Formal Analyse i dansk og nordisk syntaks", i 3. *Møde om udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur:100-110.
Götzsche, H. 1991: "Non-Formal Analyse i svensk og nordisk syntaks", i *Svenskans beskrivning 18*. Lund: Lund University Press:143-152.
Götzsche, H. 1992: "Non-Formal Analysis in Danish Syntax", i *Nordic Languages and Modern Linguistics 7, Proceedings of the Seventh International Conference of Nordic and General Linguistics, Thorshavn, 7-11 August 1989*. Tórshavn: Føroya Froðskaparfelag:233-246.
Götzsche, H. 1992: "Syntaxen i några 1800-talsöversättningar till svenska från danska", i *Svenskans beskrivning 19*. Lund: Lund University Press:133-143.
Götzsche, H. 1993: "Adverbialer - sprogvidenskabens adoptivbørn", i 4. *Møde om Udforskningen*

- af Dansk Sprog. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur:96-107.
- Göttsche, H. 1994: "Some Aspects of the Concept of Word", i *Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 69, Proceedings of The XIVth Scandinavian Conference of Linguistics and The VIIIth Conference of Nordic and General Linguistics*. Göteborg: Gothenburg Papers of Theoretical Linguistics, Dept. of Linguistics, Gothenburg University:135-147.
- Göttsche, H. 1994: *Deviational Syntactic Structures. Contrastive Linguistic Studies in the Syntax of Danish and Swedish*. Doktorsavhandling. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Göttsche, H. 1995 : "Hvem styrer hvad? Om rektion og kongruens i dansk", i *5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet:92-104.
- Göttsche, H. 1997: "Forklaringsmodeller i sproghistorien belyst med et eksempel fra den aktuelle sprogudvikling", i *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog til minde om Peter Skautrup 1896-1996*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet:86-98.
- Göttsche, H. 1998: "Some Remarks On the Analysis of Clefting in Danish", i *Papers from the 16th Scandinavian Conference of Linguistics*. Turku / Åbo: Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku:128-140.
- Göttsche, H. 1999: "Satsadverbial i svenska", i *Svenskans beskrivning 23*. Lund: Lund University Press:143-150.
- Göttsche, H. 1999: "Om refleksiverne *sig* og *sin*", i *7. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur:147-157.
- Göttsche, H & LeeAnn Iovanni 1999: *Danish Proficiency, Learning and Acculturation Attitudes: The Students at Dansk Flygtningehjælps Sprogskole in Aalborg*. Aalborg: Aalborg University, Department of Communication.
- Johanson, L. & Éva Ágnes Csató (1998): *The Turkic Languages*. London: Routledge.
- Karlsson, F. 1995: *Finsk grammatik*. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lewis, G. L. 1967 (1986): *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2001

ORDDANNELSE VED ANALOGI

Af Asgerd Gudiksen (Københavns Universitet)

1. Indledning

I mit foredrag har jeg samlet nogle iagttagelser om orddannelse som jeg har gjort dels ved læsning af orddannelseslitteraturen, dels i det virkelige liv, og dels i forbindelse med en undersøgelse af suffikset *-et* i ømålene. Der er tale om noget forskellige orddannelsesfænomener. Fælles for dem er at de ikke er dannet ud fra regler, men ved analogi.

Ved orddannelse ved analogi forstår jeg orddannelse med et eller flere eksisterende ord som udgangspunkt, som fx *sælarium* efter *akvarium*. Ved orddannelse efter regel forstår jeg orddannelse ud fra et mønster der kan beskrives og karakteriseres alene med betegnelser på grammatiske og på overordnede semantiske kategorier, fx *øffen*. *Øffen* må antages at være dannet ud fra en regel der kort kan formuleres: *-en* kan kombineres med verber og danne et substantiv angivende durativ aktivitet, dog med den indskrænkning at verberne skal være aktivitetsverber (jf. Hansen og Heltoft 1994). Jeg antager at sådanne generaliseringer afspejler sprogbrugernes uformulerede orddannelsesnormer - i hvert fald til en vis grad.

De orddannelsesfænomener jeg skal tale om, har ikke været diskuteret samlet før, men en række orddannelsesforskere har tidligere opereret med analogisk orddannelse som en modsætning til regelbaseret orddannelse¹. Analogisk orddannelse indgår bl.a. i argumentationer for at produktivitet er graduel, og at orddannelse er et mangesidigt fænomen og ikke kan beskrives fyldestgørende hvis man udelukkende beskæftiger sig med de fænomener der lader sig beskrive ved formaliserede regler (Bauer 1983, Kastovsky 1982). Andre foreslår at opgive denne distinktion og helt afskaffe begrebet regel: al orddannelse foregår ved analogi mener de (Langacker 1987, Bakken 1994). Men der er dog alligevel forskel på processerne. Undertiden er analogibasen et enkelt ord og undertiden et mere abstrakt skema (jf. også Ryder 1994). Forskellen på de to beskrivelser er derfor til dels terminologisk. Et argument for Langackers hypotese er at

¹ Bloomfield har en tilsv. distinktion, men med en afvigende terminologi (Bloomfield 1933:420).